



Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

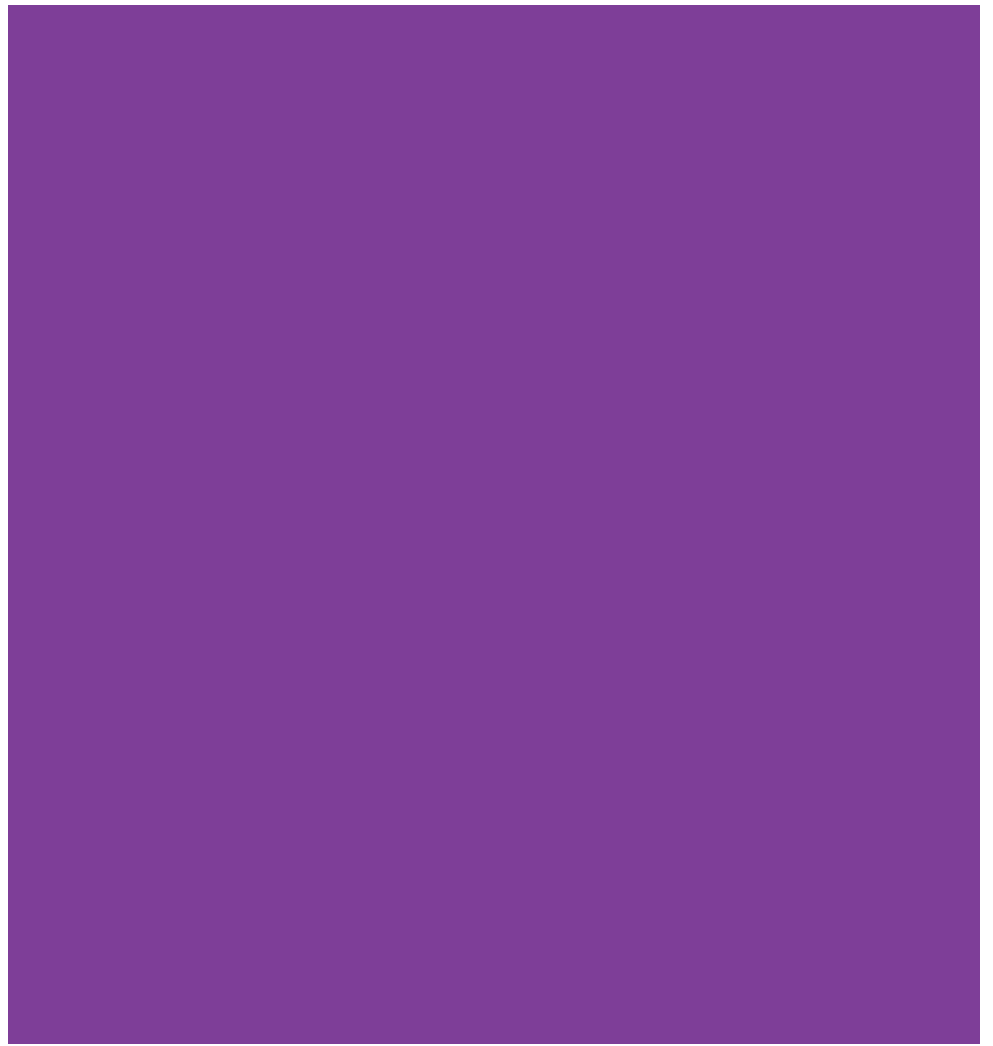
MINISTRIA E TREGTISË DHE INDUSTRIË
MINISTARSTVO ZA TRGOVINU I INDUSTRIJU
MINISTRY OF TRADE AND INDUSTRY

PROFIL SEKTORA TEKSTILNE INDUSTRIJE



mart 2014. god.





PROFIL SEKTORA TEKSTILNE INDUSTRIJE

mart 2014. god.

Priznanje i zahvalnost

Ovaj izveštaj je finansiran od strane Ministarstva Inostranih Poslova Finske unutar okvira projekta "Pomoć trgovini", implementiran od strane Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).



MINISTRY FOR FOREIGN
AFFAIRS OF FINLAND

Poseban dobrinos za realizaciju ovog izveštaja dali su:

Ministarstvo za Trgovinu i Industriju:

Kabinet Ministra za Trgovinu i Industriju
Odeljenje za Industriju
Odeljenje za Evropske Integracije i Koordinaciju Politika
Agencija za Strana Ulaganja i Podrška Preduzećima na Kosovu

Posao na terenu sproveden od strane TNS Index Kosova, Agencija za društvena, medijska i marketinška istraživanja

Obezbedjenje kvaliteta:

Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj (UNDP) na Kosovu
Tim za Politiku, Istraživanje, Rodna Pitanja i Komunikaciju
Tim za Sveobuhvatni Razvoj
Projekat "Pomoć trgovini"
Petrit Gashi, Phd – Konsultant

Autor

Artane Rizvanolli

Prevodilac na srpski:

Besmir Fidahić

Dizajn: "XHAD Studio", Priština

Štampa: "Grafika Reznici" Priština

Posebna zahvalnost takodje ide svim ispitanicima koji su učestvovali u ovom istraživanju.

Analiza i preporuke sadržane u ovom izveštaju pripadaju ucesnicima i autorima izveštaja i ne predstavljaju zvanične stavove Ministarstva za Trgovinu i Industriju, UNDP-ja niti Ministarstva Inostranih Poslova Finske.

Autorska prava © 2014. Sva prava zadržana.

Sadržaj

Priznanje i zahvalnost	2
1. Uvod	5
2. Osnovne karakteristike preduzeća i industrije	6
2.1. Veličina i sastav sektora	6
2.2. Veličina i geografski položaj preduzeća sektora tekstilne industrije.....	9
2.3. Vlasništvo preduzeća u sektoru tekstilne industrije.....	11
3. Proizvodnja	12
3.1. Uložena sredstva	12
3.2. Proizvodnja	13
3.3. Stopa korišćenja kapaciteta	14
4. Tržišta, izvozi i prepreke za izvoz	16
5. Zapošljavanje i ljudski kapaciteti	20
5.1. Zapošljavanje, plate i demografska struktura zaposlenih.....	20
5.2. Kvalifikovanost radne snage	22
6. Aktiva, ulaganja i inovacije	24
7. Poslovno okruženje.....	27
7.1. Prepreke za razvoj preduzeća: stavovi preduzeća	27
 Zaključci	34
Reference	36



1. Uvod

U ovom profilu sektora pružamo osnovne informacije o nedavnom razvoju sektora tekstilne industrije na Kosovu. Ovaj profil obuhvata podatke o proizvodnji tekstila, odeće, obradi kože i izradi proizvoda od kože (Nomenklatura privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici, NPDE Rev. 1 šifre: 17, 18 i 19).

Ovaj profil sektora se uglavnom na oslanja na zvanične izvore podataka, anketu preduzeća koju je sproveo Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) za potrebe ovog izveštaja i detaljne razgovore koji su vođeni sa upravom jedne od najvećih i najuspešnijih preduzeća u sektoru, „Kosovatex“. Ukupne karakteristike sektora, uključujući veličinu i sastav sektora, se oslanjaju na podatke Poreske uprave i Agencije Kosova za registraciju preduzeća. Trgovinski bilans sektora je izveden iz podataka koje je pružila Carina Kosova. Svi pokazatelji na nivou preduzeća o karakteristikama i uspešnosti sektora se oslanjaju na podatke ankete koju je sproveo Program Ujedinjenih nacija za razvoj tokom oktobra i novembra 2013. godine. Uzorak ankete je uključivao 120 od 182 delatnih preduzeća iz baze podataka Poreske uprave Kosova za 2012. godinu. S obzirom da se sektor uglavnom sastoji od preduzeća na mikro nivou, anketom je pokušano da se pokriju sva mala, srednja i velika preduzeća, kao i slučajan uzorak mikro preduzeća. Uzorak se sastojao od 101 od 157 mikro preduzeća i 19 od ukupno 25 malih, srednjih i velikih preduzeća.

Za potrebe ovog izveštaja, delatnosti sektora će biti definisane na sledeći način: (i) proizvodnja tekstila koja se na Kosovu uglavnom svodi na izradu obuće, (ii) proizvodnja odeće, koja se uglavnom sastoji od radne i druge odeće za nošenje na otvorenom i (iii) izrada proizvoda od kože koja se uglavnom svodi na izradu obuće. Obilna radna snaga i niske cene rada (najniže u regionu), s jedne strane, i geografska blizina tržišta Evropske unije, s druge strane, obezbeđuju potencijalni razvoj sektora tekstilne industrije na Kosovu.

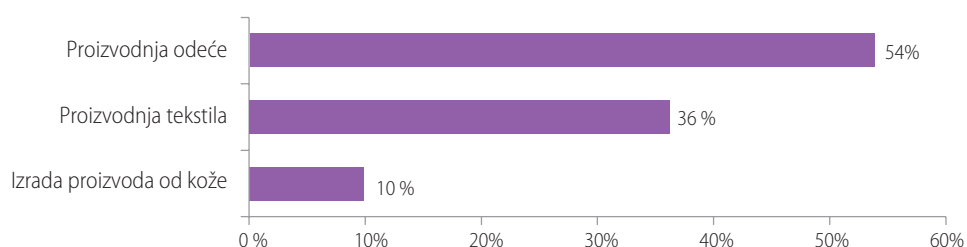
2. Osnovne karakteristike preduzeća i industrije

2.1. Veličina i sastav sektora

Prema podacima baze podataka Poreske uprave Kosova, 182 delatnih preduzeća je registrovano pod Rev. 1 šiframa delatnosti 17, 18 i 19 Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici na Kosovu tokom 2012. godine. Među njih ubrajamo preduzeća za proizvodnju tekstila, odeće, obradu i izradu proizvoda od kože.

Malo više od polovine ovih preduzeća se bave izradom odeće, slede proizvođači tekstila (36%), dok se izradom proizvoda od kože bavi samo 10% preduzeća (Slika 1). Distribucija preduzeća u (barem delimičnom) vlasništvu žena sugerise da takva preduzeća donekle češća u delatnostima izrade odeće (64%), a manje u delatnostima proizvodnje tekstila (29%) i proizvoda od kože (7%).

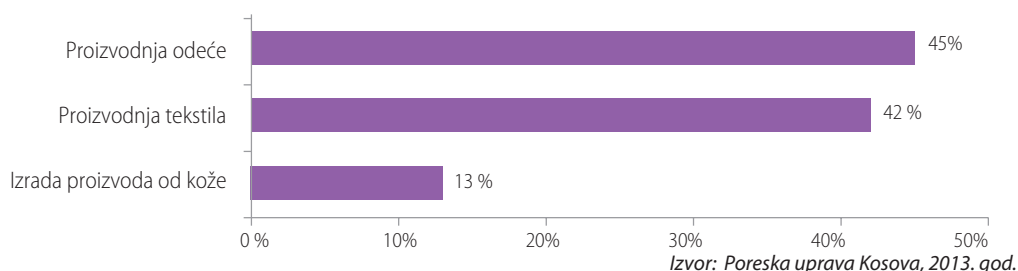
Slika 1. Distribucija preduzeća, podaci po glavnim delatnostima



Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Međutim, podaci o zapošljavanju u delatnim preduzećima (Slika 2) otkrivaju da je količina proizvodnje odeće i tekstila slična u smislu količine i da zajedno zapošljavaju 87% zaposlenih u sektoru u odnosu na relativno manji broj radnika u delatnostima izrade kože (13% od ukupnog broja zaposlenih).

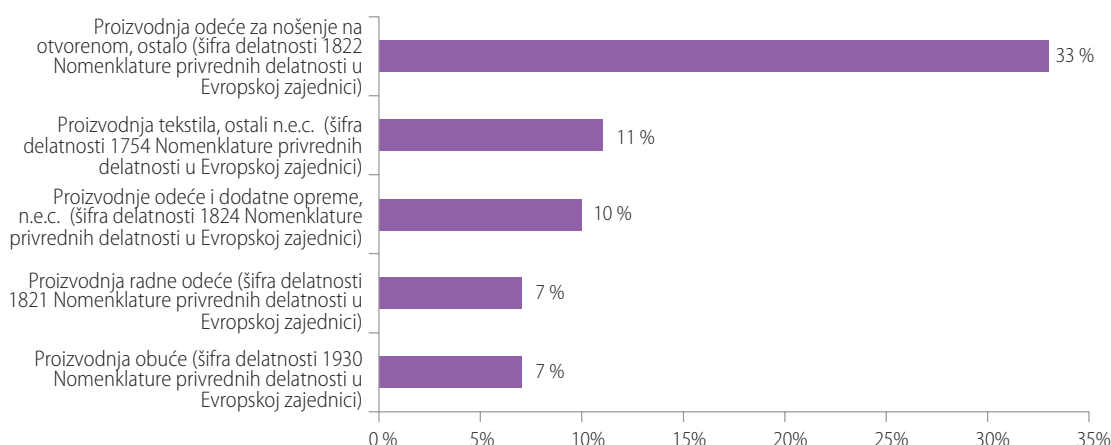
Slika 2. Odvajane zaposlenosti, podaci po glavnim delatnostima



Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Prema četvorocifrenim šiframa delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici Rev. 1, pet glavnih delatnosti u sektoru tekstilne industrije na Kosovu čine: (i) proizvodnja odeće za nošenje na otvorenom, n.e.c. (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1822, 33% preduzeća), (ii) proizvodnja tekstila, n.e.c. (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1754, 11% preduzeća), (iii) proizvodnja odeće i dodataka, n.e.c. (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1824, 10% preduzeća), (iv) proizvodnja radne odeće (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1821, 7% preduzeća) i (v) proizvodnja obuće (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1930, 7% preduzeća).

Slika 3. Distribucija preduzeća, podaci po glavnim delatnostima (četvorocifrene šifre delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici)¹

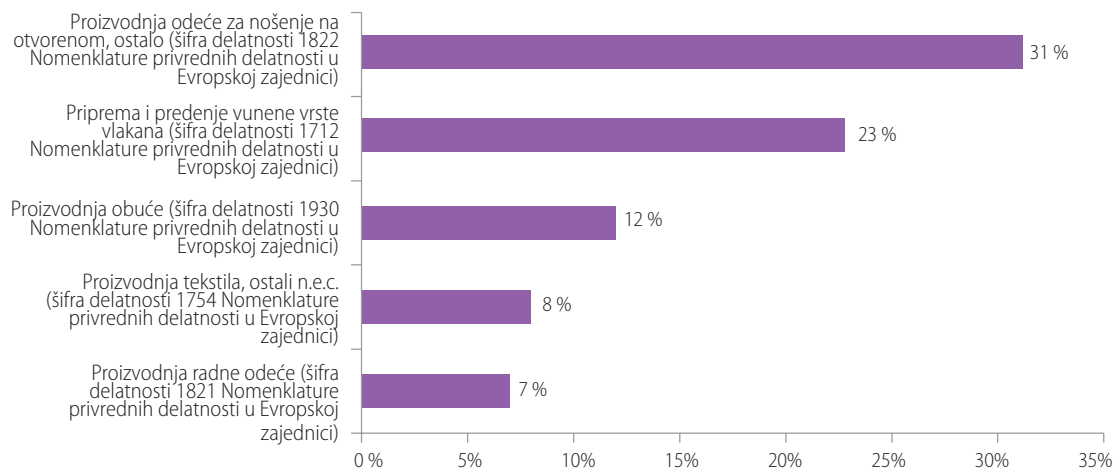


Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Proizvodnja odeće za nošenje na otvorenom, n.e.c. (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1822) takođe spada u najveći pod sektor u pogledu zapošljavanja koji čini gotovo jednu trećinu novih radnih mesta koju stvara sektor tekstilne industrije. Proizvodnja obuće (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1930), proizvodnja tekstila, n.e.c. (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1754) i radne odeće (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1821) se takođe nalaze među pet glavnih delatnosti sektora tekstilne industrije, mada sa relativno manjim udelom u proizvodnji. Međutim, zahvaljujući jednom velikom preduzeću, „Remateks“, priprema i predenje vlakana na bazi vune (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 1712) izranja u drugi najveći pod sektor.

¹ Preostalih 32% preduzeća su uključeni u razne vrste delatnosti u vrlo malom (beznačajnom) broju.

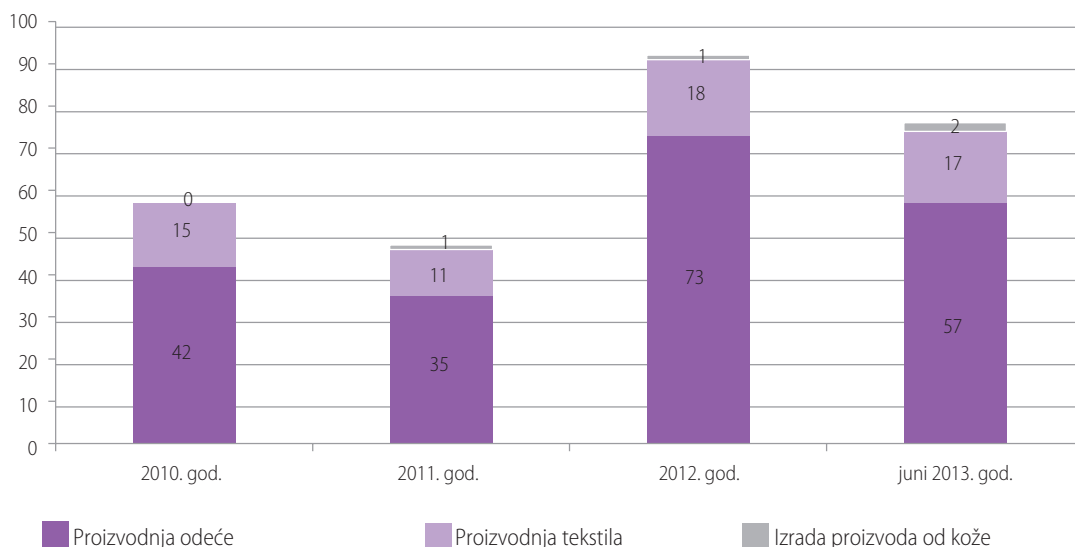
Slika 4. Odvajane zaposlenosti, podaci po glavnim delatnostima (četvorocifrena šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici)²



Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Udeo novo registrovanih preduzeća u protekle tri i po godine (period između 2010. i 2012. godine i prva polovina 2013. godine) je uglavnom skladan sa distribucijom preduzeća u celokupnom sektoru 2012. godine (Slika 5). Oko tri četvrtine novo registrovanih preduzeća sektora tekstilne industrije se bave izradom odeće (šifra delatnosti Nomenklature privrednih delatnosti u Evropskoj zajednici 18), dok je ostatak preduzeća (22%) uglavnom angažovan na poslovima proizvodnje tekstila.

Slika 5. Broj novo registrovanih preduzeća, podaci po delatnosti



Izvor: Agencija Kosova za registraciju preduzeća, 2013. god.

Sektor tekstilne industrije je 2012. godine zapošljavao 1,453 radnika što čini oko 0,7% registrovanih radnika na Kosovu (Poreska uprava Kosova, 2013. god.). Slično drugim privatnim preduzećima na Kosovu, većina delatnih preduzeća (86%) u sektoru tekstilne industrije su mikro preduzeća, tj. zapošljavaju manje od 10 radnika³ (Slika 6). Ostatak preduzeća uglavnom čine mala preduzeća (između 10 i 49 zaposlenih), dok

² Preostalih 19% preduzeća je angažovano u raznim vrstama delatnosti u vrlo malom (beznačajnom) broju.

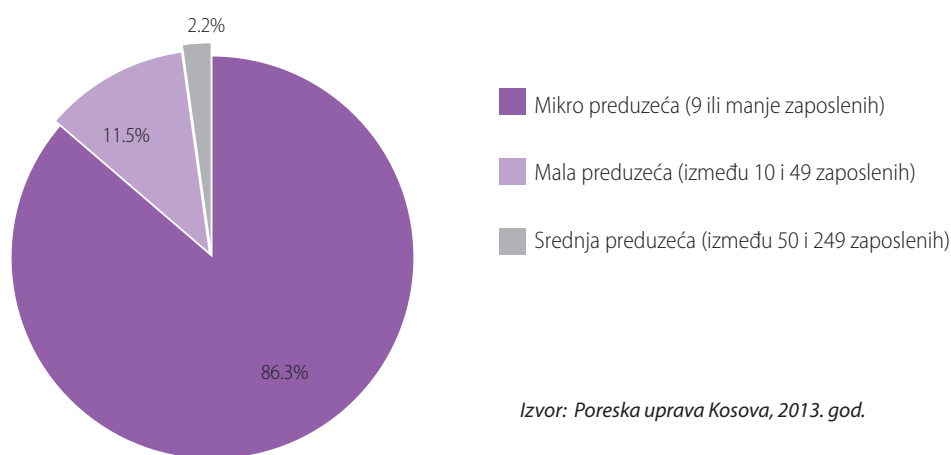
³ Veličina preduzeća će verovatno biti donekle nedovoljno zastupljena zbog toga što neka preduzeća prijavljuju manji broj zaposlenih.

srednja i velika preduzeća (zapošljavaju 50 i više zaposlenih) čine samo 2% industrije. Međutim, uticaj većih preduzeća na zapošljavanje je značajan. Naime, četiri najveća preduzeća (jedina srednja i velika preduzeća u to vreme) stvaraju 50% radnih mesta u sektoru, dok dva najveća preduzeća od ova četiri zajedno stvaraju 40% radnih mesta u sektoru tekstilne industrije.

2.2. Veličina i geografski položaj preduzeća sektora tekstilne industrije

Slično drugim privatnim preduzećima na Kosovu, većinu od 182 delatnih preduzeća u sektoru tekstilne industrije su 2012. godine činila mikro preduzeća (Slika 6).

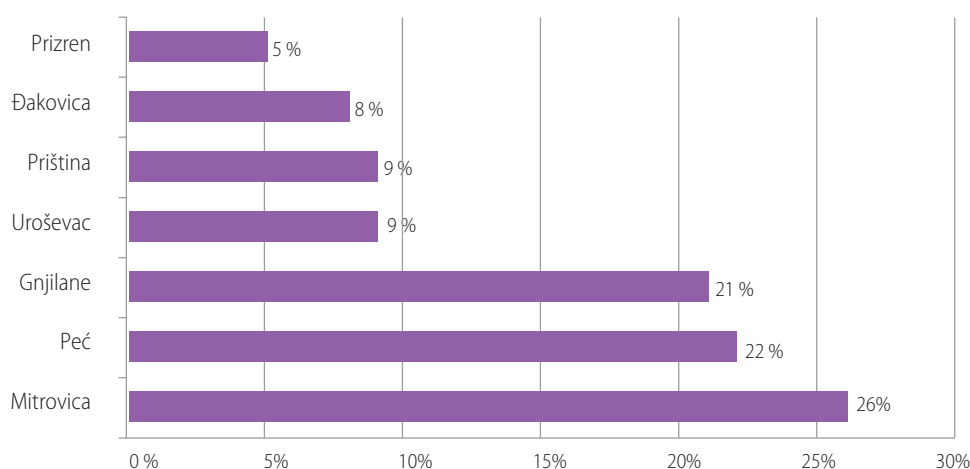
Slika 6. Distribucija preduzeća, podaci po veličini



Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Geografska koncentracija preduzeća sektora tekstilne industrije je očigledna (Slika 7). Preko dve trećine preduzeća za proizvodnju tekstila su koncentrisane u tri oblasti: Prizren, Đakovica i Priština.

Slika 7. Distribucija preduzeća, podaci po oblastima



Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Prvi dodatak: Uspešna priča o preduzeću „KosovateX

Preduzeće „KosovateX“ koje je smešteno na periferiji Prištine proizvodi farmerke i zapošljava oko 300 radnika. Ranije je ovo preduzeće koje je osnovano 1952. godine bilo veliki proizvođač pamuka. Tokom specijalnog proširenja marke, ovo preduzeće je privatizovalo preduzeće „Ecolog International“ 2006. godine. Godine 2010. su uložena znatna sredstva u „KosovateX“ izgradnjom postrojenja za proizvodnju teksasa sa najboljom tehnologijom. Od 2010. godine, preduzeće je počelo sa proizvodnjom farmerki za izvoz i od tada prodaja preduzeća samo raste.

Preduzeće izrađuje neke proizvode isključivo za izvoz za poznate italijanske i nemačke modne marke kao što su Pierre Cardin, Cabano, Pioneer, Otto Kern, itd. Tokom 2013. godine, preduzeće je izvezlo 300,000 pari farmerki u destinacije zemalja Evropske unije kao što su Nemačka, Italija i Austrija. Nakon uvođenja četvrte proizvodne linije početkom 2014. godine, proizvodni kapacitet preduzeća je povećan na 450,000 do 500,000 para farmerki godišnje.

„KosovateX“ izrađuje proizvode prema specifikaciji i vrsti materijala koje izabere kupac, ali takođe pruža usluge razvoja proizvoda. U svojih šest postrojenja, preduzeće nudi modelovanje, sečenje, šivenje, sušenje, doradu (pranje, bojenje i posebne tretmane) i kontrolu kvaliteta. Svaki odevni predmet koji se izrađuje u fabrici prolazi kroz striktnu kontrolu kvaliteta tkanine (inspekcija, senčenje, test skupljanja, širine i težine) i gotovog odevnog predmeta.

Repromaterijali, poput tkanine, se isključivo uvoze iz Nemačke, Turske i Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije ili zato što nisu dostupni na lokalnom tržištu ili lokalnih proizvodi nisu dovoljno kvalitetni. Najozbiljnija prepreka za razvoj preduzeća sa kojom se „KosovateX“ suočava je nedostatak kvalifikovanih radnika. Prema navodima preduzeća, na tržištu Kosova je često nemoguće pronaći odgovarajuće tehnologe, hemijske tehničare i stručnjake za modeliranje, organizovanje šivenja i senčenje. Ovaj izazov se prevazilazi zapošljavanjem osoblja iz susednih zemalja, Italije ili Turske, kako za rad (na kratkoročnoj ili dugoročnoj osnovi), tako i za obuku lokalnog osoblja. U skladu s tim, sve osoblje preduzeća „KosovateX“ prolazi kroz obuku na radnom mestu iz specifičnih veština proizvodnje. Međutim, uprkos svemu ovome, ovo preduzeće se takođe suočava sa problemima u pronalaženju kvalifikovanih tehničara opreme.

Prednost preduzeća „KosovateX“ nad konkurencijom se skriva u kombinaciji faktora. Kvalitet tehnologije i kvalitet radne snage preduzeća „KosovateX“ koji se ostvaruju kontinuiranim ulaganjem u razvoj kadrova i „uvoz“ stručnjaka, predstavljaju garanciju izrade visoko-kvalitetnih proizvoda što im omogućava da ispune zahteve velikih evropskih preduzeća. Oslanjanje na kapital vlasnika i prilike za stvaranje kontakata sa drugim preduzećima predstavljaju dva druga ključna faktora uspeha ovog preduzeća. Uprava preduzeća navodi da stvaranje kontakata sa drugim preduzećima nije od velike koristi ukoliko preduzeće nije u stanju da izradi visoko-kvalitetne proizvode. Uprava preduzeća je na pitanje o prednostima Kosova nad konkurencijom jeftinijih velikih azijskih proizvođača, kao što su Kina, istakla da, pored geografske lokacije, Kosovo može da se takmiči i kvalitetom svojih proizvoda.

2.3. Vlasništvo preduzeća u sektoru tekstilne industrije

Prema rezultatima ankete, velika većina preduzeća u sektoru tekstilne industrije su preduzeća u vlasništvu pojedinaca (93%), sva preduzeća su u privatnom vlasništvu, a velika većina preduzeća je u vlasništvu domaćih lica, uglavnom kosovskih Albanaca (95%) i kosovskih Turaka (4%). Oko četvrtine anketiranih preduzeća su u vlasništvu najmanje jedne žene. Među tim preduzećima 54% su u isključivom vlasništvu žena. Prosečna starosna dob (glavnih) vlasnika tekstilnih i kožnih preduzeća iznosi 45 godina života. Preko dve trećine vlasnika ima 40 ili više godina, dok je udeo vlasnika mlađih od 30 godina života posebno nizak (Tabela 1).

Tabela 1. Starosna dob (glavnog/ih) vlasnika

Starosna dob	Udeo (u procentima)
Između 25 i 29 godina	8%
Između 30 i 39 godina	24%
Između 40 i 49 godina	45%
50 ili više godina	23%
Ukupno	100%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Skoro dve trećine glavnih vlasnika preduzeća u ovom sektoru poseduju srednju stručnu spremu kao najviši nivo obrazovanja, ostatak ima visoku školsku spremu (25%) ili manje od niže stručne spreme (13%). Učešće žena i muškaraca sa visokom školskom spremom u preduzećima je skoro podjednako. Međutim, među onima bez visoke školske spreme se nalazi najviše žena (Tabela 2).

Tabela 2. Stručna sprema vlasnika preduzeća, podaci u procentima

Stepen obrazovanja	Ukupno	Žene
Manje od srednje stručne spreme	13%	32%
Srednja stručna sprema odn. manje od visoke stručne spreme	63%	42%
Visoka stručna sprema	24%	26%
Ukupno	100%	100%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

3. Proizvodnja

3.1. Uložena sredstva

Sirovine i repromaterijal dominiraju troškovima uložених sredstava mikro i malih preduzeća (75% naspram 63%) i srednjih i velikih preduzeća (46%). Sa druge strane, udeo troškova za isplatu plata se povećava sa veličinom preduzeća i kreće se u rasponu od 14% za mikro preduzeća do 36% za srednja i velika preduzeća (Tabela 3, panel A). Razlike postoje i među sektorima (Tabela 3, panel A). Zbog razlike u troškovima sirovina, udeo troškova za isplatu plata koji je najniži u pod sektoru za izradu proizvoda od kože (9%), je mnogo manji nego u pod sektoru za proizvodnju tekstila i odeće (38% naspram 31%).

Tabela 3. Mesečni troškovi prihoda, podaci u evrima:

A. Prosečni troškovi prihoda prema veličini preduzeća

	Mikro preduzeća (9 i manje zaposlenih)	Mala preduzeća (između 10 i 49 zaposlenih)	Srednja i velika preduzeća (50 i više zaposlenih)	Ukupno
Sirovine i repromaterijali	3,946	13,383	66,485	7,511
Troškovi isplate plata	758	4,093	50,850	3,524
Troškovi električne distribucije	101	1,080	8,580	572
Troškovi vodosnabdevanja	17	137	4,326	221
Troškovi goriva	190	2,880	12,050	946
Ostalo	338	Ne primenjuje se	Ne primenjuje se	338

B. Prosečni troškovi prihoda prema delatnosti preduzeća

	Proizvodnja tekstila	Proizvodnja odeće	Izrada proizvoda od kože	Ukupno
Sirovine i repromaterijali	4,741	4,627	42,793	7,511
Troškovi isplate plata	5041	2,448	4,736	3,524
Troškovi električne distribucije	1104	238	630	572
Troškovi vodosnabdevanja	580	27	143	221
Troškovi goriva	1625	369	1,951	946
Ostalo	200	314	800	338

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Repromaterijali i sirovine koje koriste preduzeća tekstilne industrije na Kosovu dolaze uglavnom iz uvoza. Šezdeset odsto anketiranih preduzeća je izjavilo da isključivo uvoze sirovine i repromaterijale sa kojima rade⁴ (Tabela 4). Uvezene sirovine i repromaterijali većinom dolaze direktno od stranih proizvođača ili lokalnih trgovaca,

4 Što se tiče preduzeća „Kosovatek“, izveštava se da je razlog raspoloživost i/ili kvalitet lokalnih repromaterijala

a vrlo mali broj preduzeća tvrdi da sirovine i repromaterijale kupuje od međunarodnih trgovaca. Ostala preduzeća su skoro podjednako podeljena po tom pitanju: 19% preduzeća se za potrebe za sirovinama i repromaterijalima oslanja na lokalno snabdevanje (sopstvena proizvodnja ili preko drugih lokalnih proizvođača), 21% ispitanika koristi i lokalno proizvedene i uvezene sirovine i repromaterijale.

Tabela 4. Struktura sirovina i repromaterijala

Izvor	Učešće preduzeća
Isključivo iz lokalne proizvodnje	19%
<i>Proizvode se u samom sedištu preduzeća</i>	8%
<i>Snabdevanje preko lokalnih proizvođača</i>	11%
Lokalno proizvedene i uvezene sirovine i repromaterijali	21%
Isključivo iz uvoza	60%
<i>Putem lokalnih trgovaca</i>	25%
<i>Putem međunarodnih trgovaca</i>	7%
<i>Direktno od stranih proizvođača</i>	28%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

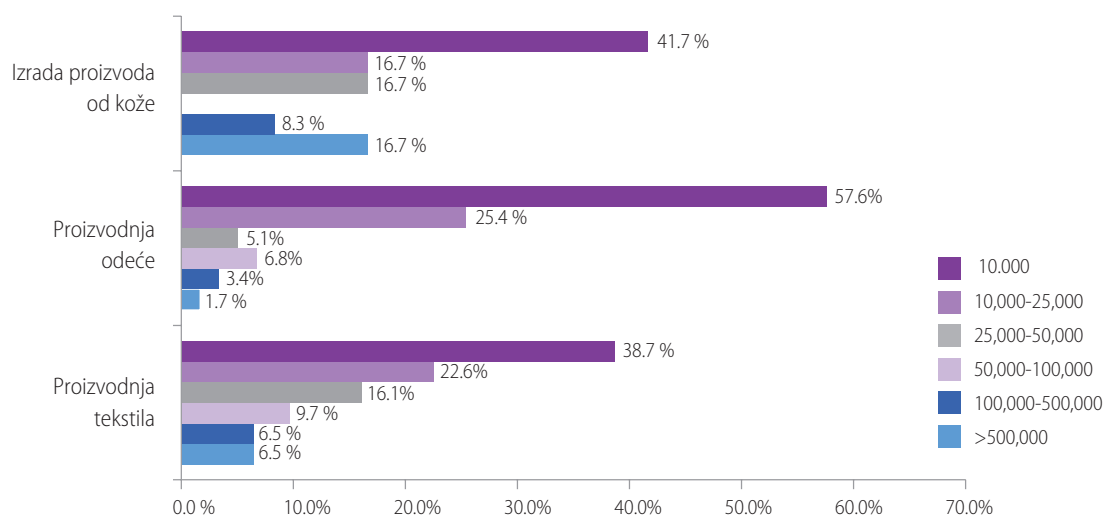
Uvezenu radnu robu uglavnom čine repromaterijali kao što su pamuk, vuna i druga tekstilna vlakna, koža i konac za šivenje. Najčešća zemlja porekla za uvoz ovih proizvoda je Turska, a slede Makedonija, Italija, Nemačka i Kina.

3.2. Proizvodnja

Prosečna vrednost proizvodnje preduzeća u sektoru tekstilne industrije je 2012. godine iznosila 244,000 evra. Izrada proizvoda od kože ima najveću prosečnu proizvodnju od 963,000 evra, slede izrada tekstila (406,000 evra) i odeće (53,300 evra)⁵. Godine 2012. dve trećine preduzeća je imalo vrednost proizvodnje od manje od 25,000 evra, a 10% preduzeća između 100,000 evra i 10 miliona evra (Slika 8). Vrednost proizvodnje u sektoru tekstilne industrije je između 2011. i 2012. godine povećana za 18% čime predvodi povećanje proizvodnje tekstila i proizvoda od kože.

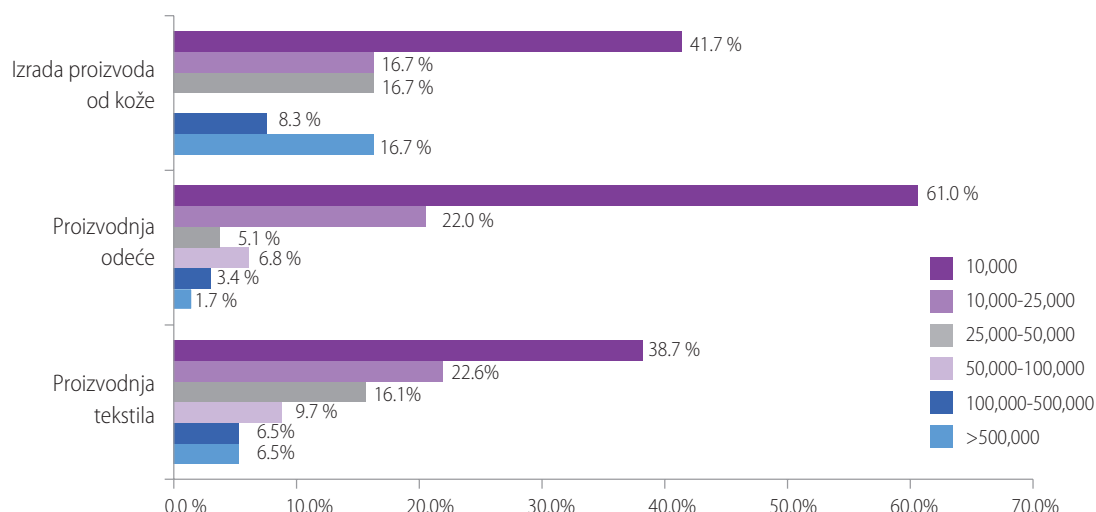
Slika 8. Godišnja vrednost proizvodnje, podaci po delatnosti preduzeća:

A. Vrednost proizvodnje 2012. godine, podaci izraženi u evrima



⁵ Statistike o proizvodnji su izvedene na osnovu srednje vrednosti deset intervala proizvodnih vrednosti koje je prijavilo 112 od 120 preduzeća iz uzorka istraživanja.

B. Vrednost proizvodnje 2011. godine, podaci izraženi u evrima



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (2013. god.)

3.3. Stopa korišćenja kapaciteta

Prema rezultatima ankete, tek oko 10% preduzeća koriste pune kapacitete. Korišćenje kapaciteta se nije značajno promenilo između 2011. i 2012. godine. Prosečna stopa korišćenja kapaciteta u sektoru tekstilne industrije je 2011. godine iznosila 56% i 57% 2012. godine. Oko polovine preduzeća koriste između 60% i 100% kapaciteta (Tabela 5).

Tabela 5. Korišćenje kapaciteta, podaci za 2011. i 2012. godinu

Stopa korišćenja kapaciteta	Učešće preduzeća	
	2011. god.	2012. god.
Manje od 20%	9,3%	6,0%
između 20% i 39%	16,9%	20,5%
između 40% i 59%	25,4%	23,9%
između 60% i 79%	23,7%	23,1%
između 80% i 100%	24,6%	26,5%
Ukupno	100%	100%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prosečna stopa korišćenja kapaciteta se razlikuje od preduzeća do preduzeća u zavisnosti od pod sektora i veličine preduzeća. Stopa korišćenja kapaciteta se 2012. godine kretala od 51% u proizvodnji tekstila do 61% u proizvodnji obuće (Tabela 6, panel A). Razlike u korišćenju kapaciteta u preduzećima iste veličine nisu velike, ali je upotreba kapaciteta relativno manja u srednjim i velikim preduzećima u odnosu na mikro i mala preduzeća (Tabela 6, Panel B).

Tabela 6. Razlike u korišćenju kapaciteta, 2012. god.**A. Prosečna stopa korišćenja kapaciteta, podaci po sektorima**

Stopa korišćenja kapaciteta	Udeo, u procentima
Proizvodnja tekstila	51%
Proizvodnja odeće	61%
Izrada proizvoda od kože	54%
Prosek sektora	57%

B. Prosečna stopa korišćenja kapaciteta prema veličini preduzeća

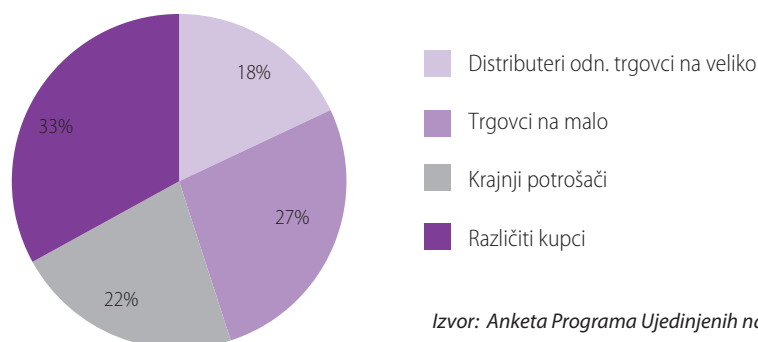
Stopa korišćenja kapaciteta	Udeo, u procentima
Mikro preduzeća (9 i manje zaposlenih)	57%
Mala preduzeća (između 10 i 49 zaposlenih)	59%
Srednja i velika preduzeća (50 i više zaposlenih)	50%
Prosek sektora	57%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

4. Tržišta, izvozi i prepreke za izvoz

Među anketiranim preduzećima sektora tekstilne industrije, oko 45% prodaju svoje proizvode isključivo distributerima odn. trgovcima na veliko ili malo, dok narednih 22% prodaju svoje proizvode isključivo domaćim krajnjim potrošačima (Slika 9). Preostalih 33% preduzeća prodaju svoje proizvode raznim kupcima, među koje ubrajamo i strane kupce.

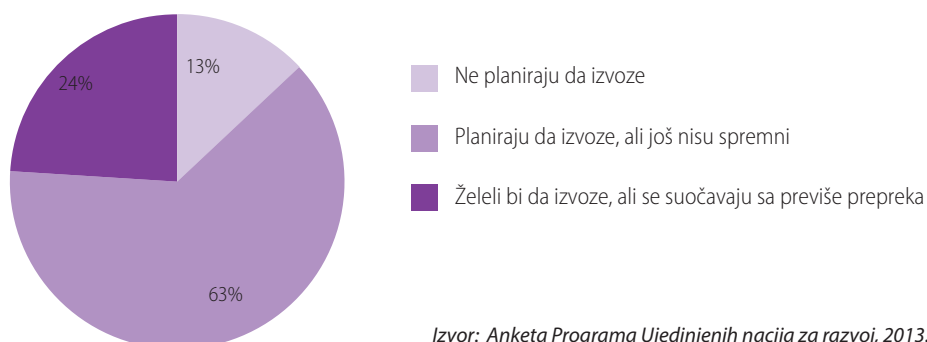
Slika 9. Struktura kupaca



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prema rezultatima ankete, oko 10% preduzeća sektora tekstilne industrije izvoze određene asortimane proizvodnje. Kada su upitani o planovima za izvoz, 40% preduzeća koja ne obavljaju delatnosti izvoza su izjavila da ne nameravaju da se bave izvoznim delatnostima. Međutim, ostala preduzeća su izjavila da bi volela da se angažuju po tom pitanju, odnosno da planiraju da u budućnosti obavljaju delatnosti izvoza, ali da smatraju da postoji previše prepreka i da stoga nisu spremni da se takmiče na stranim tržištima (Slika 10).

Slika 10. Planovi o izvozu preduzeća koja se ne bave delatnostima izvoza

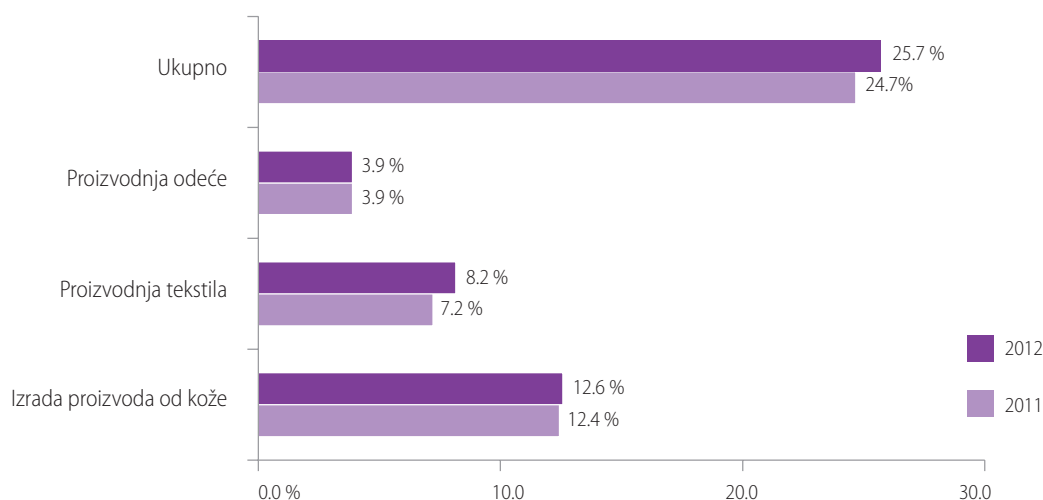


Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Što se tiče preduzeća koja se bave delatnostima izvoza, prosečan udeo proizvodnje za izvoz takvih preduzeća iznosi 30%. Samo četiri preduzeća izvoze 50% ili više obima proizvodnje, a dva preduzeća proizvode asortiman robe koji je isključivo namenjen izvozu. Glavni asortiman roba za izvoz čine koža, obuća od kože, vunena i druga tekstilna vlakna i odeća (npr. farmerke i čarape). Glavna odredišta repromaterijala i gotovih proizvoda su Nemačka, Italija, Albanija, Bosna i Hercegovina i Srbija.

Udeo preduzeća koja se bave delatnostima izvoza se nije promenio 2012. godine u odnosu na 2011. godinu. Međutim, obim izvoza je povećan za 4,5% u istom vremenskom periodu. Povećanje u obimu izvoza je gotovo isključivo predvodio pod sektor proizvodnje tekstila (Slika 11).

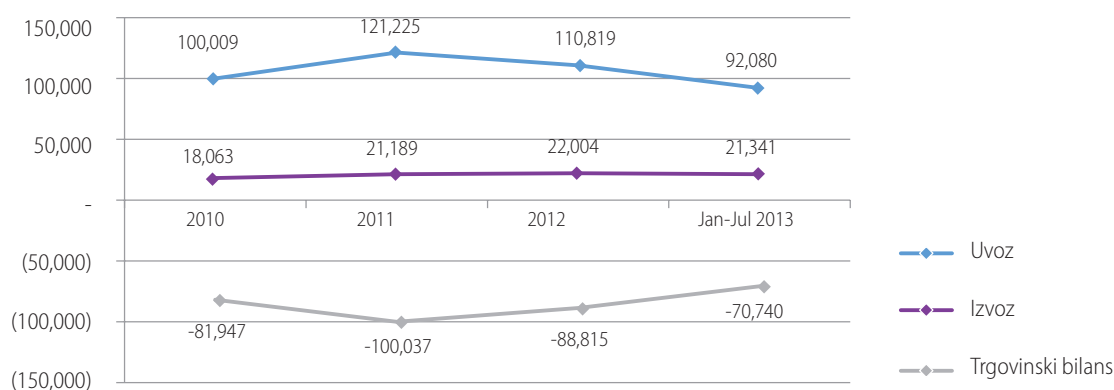
Slika 11. Obim izvoza, podaci po delatnosti preduzeća, podaci izraženi u evrima



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Zvanični statistički podaci takođe sugerišu da je stopa izvoza sektora tekstilne industrije ostala relativno stabilna u proteklih nekoliko godina (Slika 12). Sa druge strane, stopa uvoza je smanjena između 2011. i 2012. godine i to je dovelo do neznatnog smanjenja trgovinskog deficita u sektoru.

Slika 12. Trgovinski bilans sektora, podaci u hiljadama evra



Izvor: Carine Kosova, 2013. god.

Kosovo ima liberalan trgovinski režim i uživa bescarinski pristup važnim regionalnim i svetskim tržištima (Drugi dodatak).

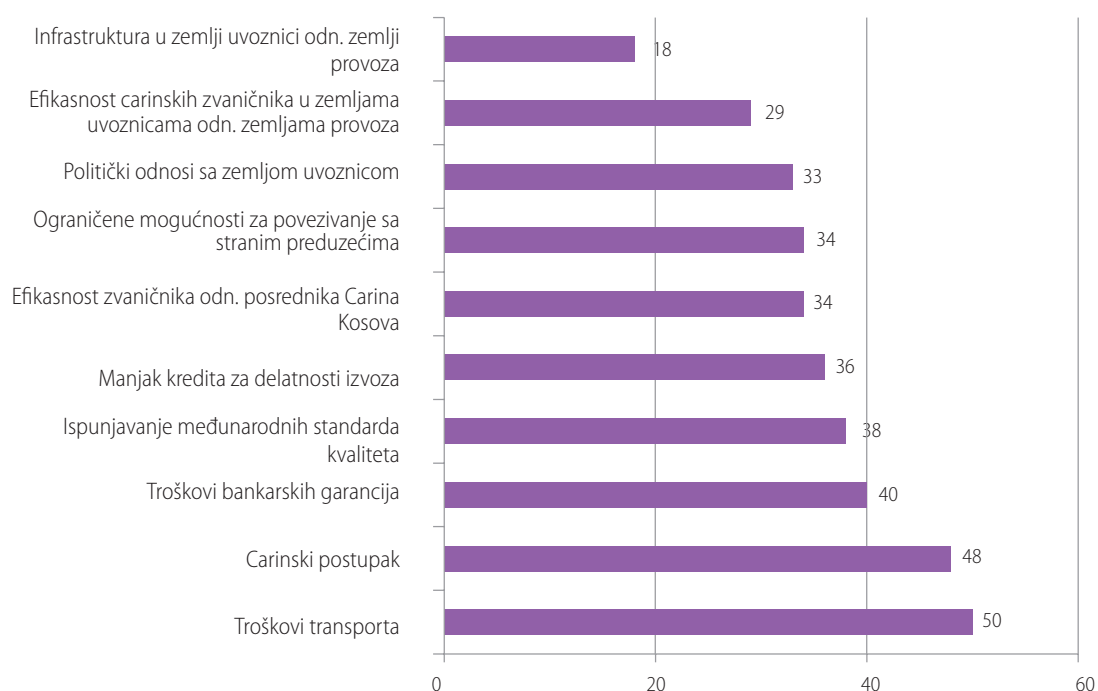
Drugi dodatak: Trgovinski propisi i sporazumi o slobodnoj trgovini

Kosovo ima opštu jedinstvenu poresku stopu od 10% na proizvode iz uvoza i 0% na izvozne proizvode. Carinske dažbine se ne naplaćuju na uvoz tehnologije ili repromaterijala koji se ponovo izvoze (posle obrade). Nacrt zakona o carinskim olakšicama za neke sirovine, repromaterijale, mašine i opremu i ambalažu koji se odnosi na tekstile i kožu može biti usvojen od strane Skupštine tokom 2014. godine.

Kosovo je potpisnik Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini i uživa bescarinski pristup Evropskoj uniji u okviru autonomnih trgovinskih sklonosti i tržištu Sjedinjenih Američkih Država u okviru privilegija opšteg sistema sklonosti. Kosovo je takođe potpisnik sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom, koji će stupiti na snagu kada ga bude ratifikovao Parlament Republike Turske. Pored toga, Kosovo uživa trgovinske sklonosti sa Japanom i Norveškom među kojima se nalazi samo nekoliko ograničenja.

Na Slici 13 je predstavljen intenzitet prepreka prema viđenju preduzeća u sektoru tekstilne industrije koje se trenutno bave delatnostima izvoza. Intenzitet se meri vrednostima od 0 do 100, pri čemu vrednost 0 predstavlja najniži nivo intenziteta, a vrednost 100 predstavlja najviši. Najintenzivnije prepreke za izvoz predstavljaju visoki troškovi prevoza, carinski postupak, skupe bankarske garancije i poteškoće u ispunjavanju međunarodnih standarda kvaliteta.

Slika 13. Prepreke za izvoz



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Vlada Kosova rešava problematiku vezanu za troškove prevoza, vreme i troškove (transakcije) za okončanje carinskog postupka. Očekuje se da će troškovi prevoza da se smanje po završetku izgradnje auto-puta R7 koji će povezivati Kosovo sa Albanijom i Srbijom i auto-puta R6 prema Makedoniji čija se izgradnja očekuje 2014. godine. Sa druge strane, nedavno je došlo do reforme regulatornog okvira za preko graničnu trgovinu, tako da je broj dokumenata neophodnih za izvoz u većoj meri smanjen (v. Treći dodatak). Troškovi trgovine su smanjeni do 20% (Ministarstvo za trgovinu i industriju, 2013. god.).

Treći dodatak: Dokumentacija koja je potrebna za obavljanje preko granične trgovine

Izvozne isprave:

- Jedinstveni administrativni dokument (npr. carinska deklaracija)
- Komerijalna faktura

Uvozne isprave:

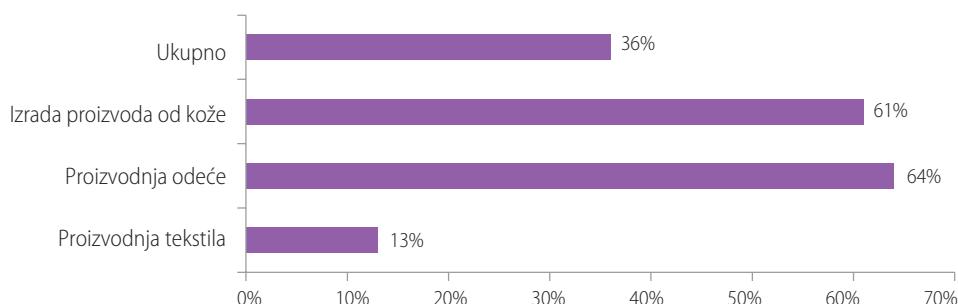
- Jedinstveni administrativni dokument (npr. carinska deklaracija)
- Komerijalna faktura
- Uverenje o poreklu (za zemlje sa kojima je Kosovo uspostavilo sporazum o slobodnoj trgovini ili bilo koji drugi sporazum koji pokriva izuzeća na osnovu uverenja o poreklu)

5. Zapošljavanje i ljudski kapaciteti

5.1. Zapošljavanje, plate i demografska struktura zaposlenih

Prema zvaničnim statističkim podacima (Poreska uprava Kosova, 2013. god.), 2012. godine je sektor tekstilne industrije zapošljavao oko 1,453 ili 0,7% registrovanih radnika na Kosovu. Prosečan broj zaposlenih po preduzeću je 2011. godine iznosio 10, a 2012. godine 14 radnika. Tokom 2012. godine, ukupna zaposlenost u anketiranim preduzećima se povećala za 36% (Slika 14). Međutim, porast u zapošljavanju je ograničen na relativno mali broj preduzeća. Naime, samo tri najveća preduzeća su stvorila 95% novih radnih mesta u sektoru tokom 2012. godine (u odnosu na prethodnu godinu).

Slika 14. Rast preduzeća u periodu između 2011. i 2012. godine, podaci po broju zaposlenih



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prema podacima ankete, prosečna plata u pod sektoru proizvodnje tekstila i kože je 2012. godine iznosila 230 evra. Prosečne plate su najviše u srednjim i velikim preduzećima gde iznose 250 evra, a najniže u malim preduzećima gde iznose 183 evra (Slika 15).

Slika 15. Prosečne plate, podaci po veličini preduzeća



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Razlike u proseku plata su izražene širom sektora (Slika 16). Što se tiče preduzeća koja su angažovana u proizvodnji odeće, prosečna plata iznosi 276 evra, dok preduzeća koja su angažovana u proizvodnji tekstila i proizvoda od kože isplaćuju prosečne plate od 230 i 161 evra.

Slika 16. Prosečne plate, podaci po delatnosti preduzeća



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

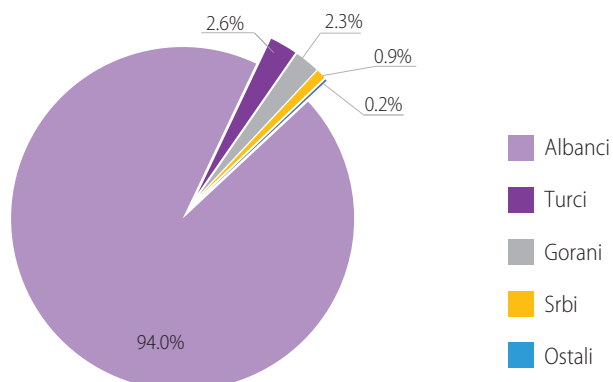
Ovakve relativno niske plate se delimično objašnjavaju pravilima fleksibilnog tržišta na Kosovu (Četvrti dodatak).

Četvrti dodatak: Propisi tržišta rada

Kosovo ima veoma fleksibilno tržište rada, niske poreze i prilagodljivo je u pogledu zapošljavanja i otpuštanja radnika. Sistem stope poreza na dohodak fizičkih lica na Kosovu se ubraja u red progresivnog poreskog sistema i kreće se između 0 i 10%. Pored toga, poslodavac plaća samo 5% penzionih doprinosa od ukupne zarade (dodatnih 5% plate plaća radnik). Minimalna plata na Kosovu je uvedena 2011. godine i iznosi 170 evra ili 130 evra za osobe starije od 35 godina života. Od 2011. godine, radni odnosi su regulisani Zakonom 03/L-212 o radu koji se oslanja na konvencije Međunarodne organizacije rada, pravne regulative Evropske unije, kao i osnovne principe slobodnog tržišta rada i privrede. Od 2013. godine, zaštita zdravlja i bezbednost na radu su regulisani Zakonom 04/L-161 o zaštiti zdravlja i bezbednosti na radu.

Prema rezultatima ankete, udeo žena i muškaraca koji su zaposleni u sektoru tekstilne industrije je identičan. Kosovski Albanci čine 94% ukupne radne snage (Slika 17). Turci i Gorani predstavljaju najzastupljenije manjine u sektoru tekstilne industrije gde čine gotovo 5% zaposlenih, dok preostalih 1% zaposlenih većinom čine Srbi.

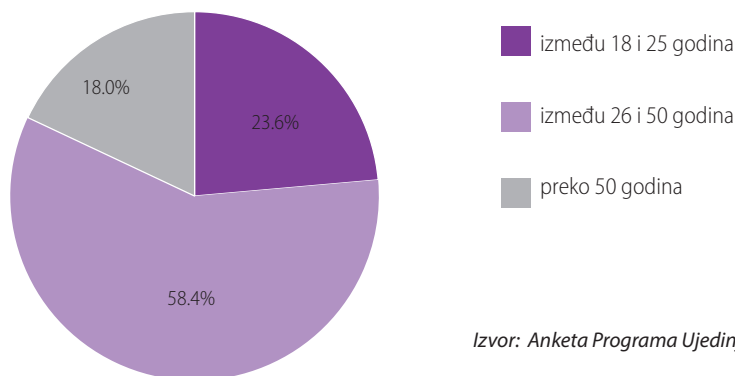
Slika 17. Struktura zaposlenih, podaci po etničkoj pripadnosti



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Učešće mladih radnika u ovom sektoru je manje od 20% (Slika 18). Većina zaposlenih (60%) su starosne dobi između 26 i 50 godina života.

Slika 18. Struktura zaposlenih, podaci po starosnoj dobi

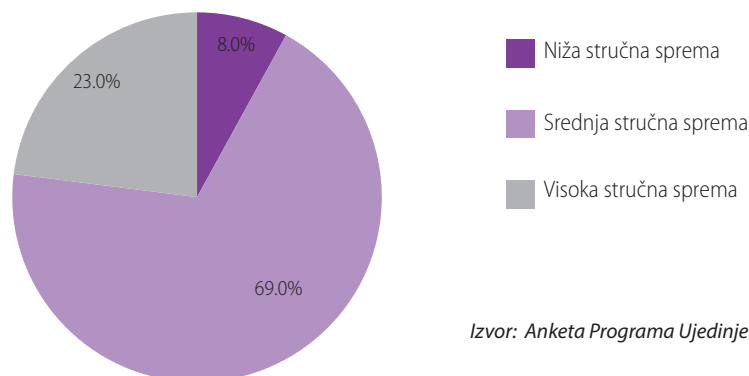


Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

5.2. Kvalifikovanost radne snage

Oko 70% radne snage sektora tekstilne industrije poseduju najviše srednju stručnu spremu, a 23% visoku školsku spremu (Slika 19)

Slika 19. Struktura zaposlenih, podaci po stručnoj spremi



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Oko 40% anketiranih preduzeća izjavljuje da raspoloživost i troškovi kvalifikovanih radnika predstavljaju problem. Kao što je navedeno u Prvom dodatku, ovo je takođe naglašeno kao najznačajniji problem u preduzeću „Kosovatek“. Manjak stručno kvalifikovanih maturanata predstavlja specifičan problem koji je spomenut u anketi. Međutim, kvalifikovanost maturanata (srednje i stručne škole) se takođe smatra nedovoljnim za zadovoljenje potražnje u sektoru tekstilne industrije.

Zanimanja za koja se najčešće tvrdi da manjkaju u broju stručnjaka koji su potrebni za razvoj sektora tekstilne industrije su upravljanje proizvodnjom, kontrola kvaliteta, obrada kožne i krznene odeće, dizajneri, švalje, hemičari i tekstilni tehnolozi. Ostala zanimanja kojima nedostaje adekvatna radna snaga su zanimanja iz oblasti uprave, informacijske tehnologije i elektrotehnike.

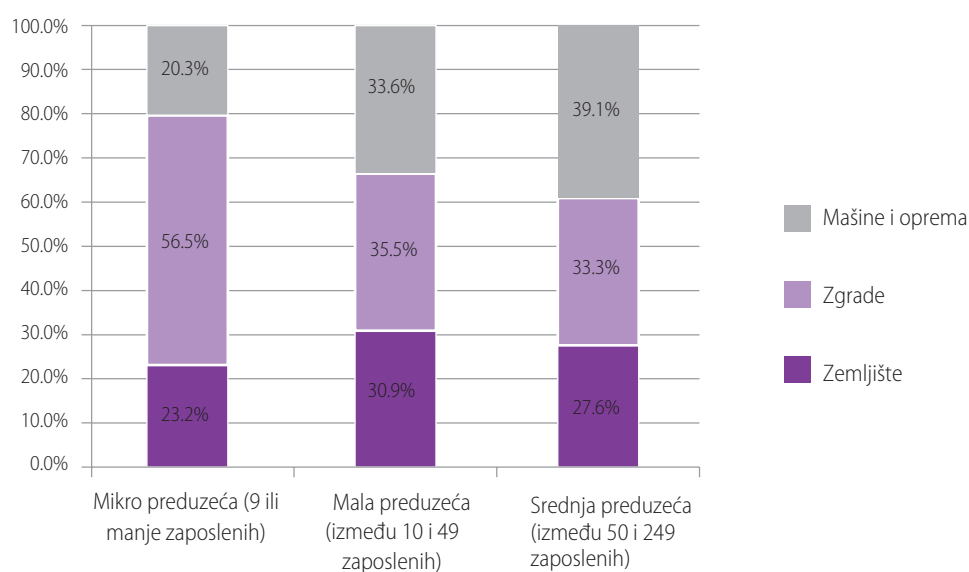
U prvom dodatku je spomenuto stanje obuke radnika u preduzeću „Kosovatex“. Izgleda da i ostala tekstilna preduzeća nude obuku kako bi nadoknadili nedostatke u kvalifikacijama radnika. Jedno od četiri preduzeća je izvestilo da ulaže u razvoj radne snage pružanjem obuke. Uglavnom se pruža obuka na poslu u cilju unapređenja konkretnih proizvodnih znanja. Drugih vidovi obuke (obuka u učionicama) su usmereni na proizvodne i opšte veštine zanata i ne nude se često.

6. Aktiva, ulaganja i inovacije

Ukupna vrednost imovine anketiranih preduzeća u 2012. godini je procenjena na 40 miliona evra. Prosečan odnos intenziteta kapitala⁶ je iznosio 1,9 i niži je među malim preduzećima (0,67) nego u srednjim i velikim preduzećima (1,21) i mikro preduzećima (2,1).

Ukupno, udeo zemljišta u ukupnoj aktivni preduzeća sektora tekstilne industrije je sličan u preduzećima različitih veličina, dok se udeo mašina i oprema u ukupnoj aktivni preduzeća povećava veličinom preduzeća (Slika 20).

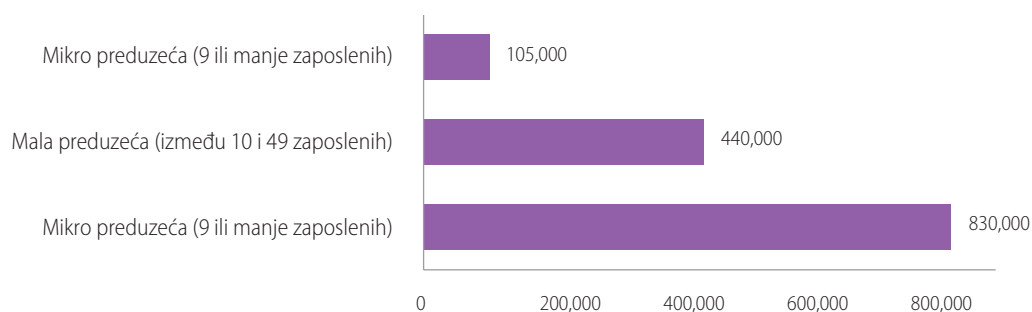
Slika 20. Struktura imovine, podaci po veličini aktive



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Među preduzećima koja su prijavila aktivu, mikro preduzeća raspolažu prosečnom aktivom u vrednosti od 105,000 evra, dok mala i srednja odn. velika preduzeća raspolažu aktivom u vrednosti od 440,000 i 830,000 evra.

Slika 21. Prosečna veličina aktive, podaci po veličini preduzeća izraženi u evrima



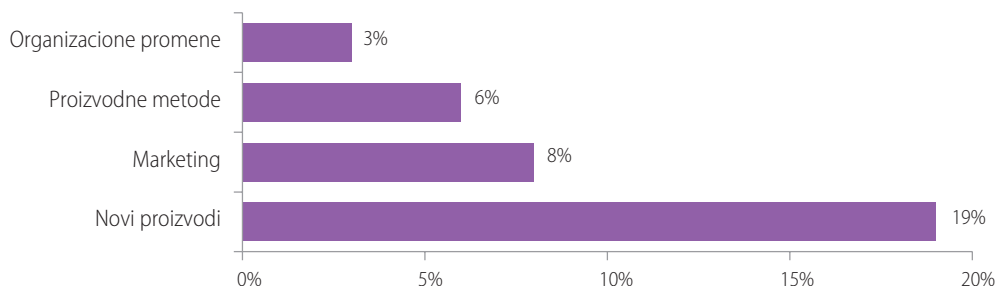
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

⁶ Intenzitet kapitala je računa kao odnos između vrednosti mašina i opreme i prodaje koja preduzeća ostvaruju. Prodaja se računa korišćenjem srednje tačke odgovarajućih intervala u upitniku.

Jedno od pet anketiranih preduzeća je izjavilo da je 2012. godine vršilo ulaganja. Ukupna vrednost ulaganja je iznosila 3,2 miliona evra, a uglavnom je bila usmerena na nabavku novih mašina i opreme.

Tekstilna preduzeća su takođe prijavila da se angažuju u inovacijama proizvoda i postupka rada (marketing, metode proizvodnje i organizacija). Jedno od pet preduzeća je izjavilo da je 2012. godine ulagalo sredstva u uvođenje novih proizvoda. Pored toga, 8% preduzeća je uvelo inovacije u marketingu koje su uglavnom usmerene na poboljšanje dizajna i pakovanja proizvoda (Slika 22). Šest odsto preduzeća je uvelo nove metode proizvodnje, a 3% preduzeća je uvelo organizacione promene.

Slika 22. Inovacije



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Oko 83% anketiranih preduzeća izveštava da su registrovali patent na Kosovu. Ispitanici ne smatraju da proces registracije patenta predstavlja prepreku za razvoj preduzeća. Sledi analiza stanja po pitanju industrijske svojine i patentiranja na Kosovu (Peti dodatak).

Peti dodatak: Industrijska svojina i patentiranje na Kosovu

Prava intelektualne svojine su administrirana i registrovana u Agenciji za prava svojine koja deluje unutar Ministarstva za trgovinu i industriju.

Trgovinske marke su regulisane Zakonom (Br. 02/L-026) o trgovačkim markama. Vlasnik trgovačke marke će, nakon registracije, imati ekskluzivna prava nad registrovanim proizvodima i/ili uslugama. Vlasnik ima pravo da zabrani trećim licima upotrebu trgovačke marke bez njegovog/njenog odobrenja. Među takva prava ubrajamo: pravo na korišćenje trgovačke marke, pravo na ovlašćenje drugoga da koristi trgovačku marku i pravo na dobijanje pravnog leka za kršenje odredaba o korišćenju trgovačke marke. Trgovačka marka se registruje na period od deset godina i može se obnoviti na neograničeno vreme.

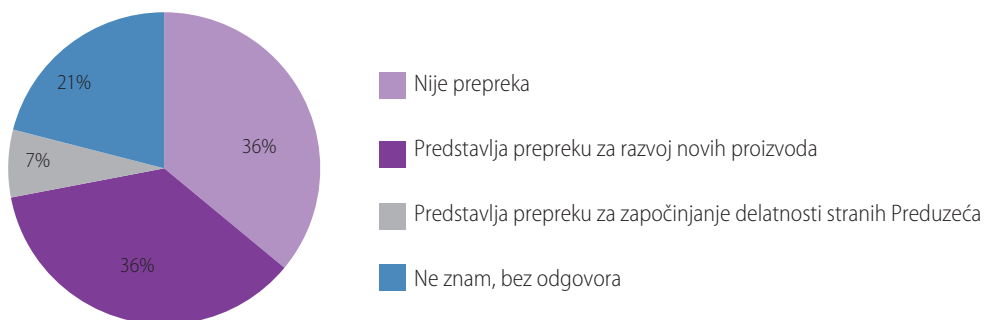
Industrijski dizajn je regulisan Zakonom (Br. 04/L-028) o industrijskom dizajnu. Industrijski dizajn je zaštićen zakonom do te mere da se smatra inovacijom i ima poseban karakter. Zaštita industrijskog dizajna važi za period od pet godina i može da bude produžena najduže do 25 godina.

Patenti su regulisani Zakonom (Br. 03/L-029) o patentima. Pronalazak se smatra patentibilnim ukoliko je nov, poseduje određeni nivo noviteta i može se primeniti u industriji. Pravo na patent se odobrava u trajanju od 20 godina.

Anketirana preduzeća smatraju da je postupak patentiranja jednostavan.

Međutim, preko 40% anketiranih preduzeća smatra da nivo zaštite prava na intelektualnu svojinu na Kosovu predstavlja prepreku za razvoj preduzeća sektora tekstilne industrije (Slika 23). U konkretnom smislu, 36% preduzeća veruje da (nedostatak) zaštite prava na intelektualnu svojinu predstavlja prepreku za razvoj novih proizvoda, dok samo 7% smatra da predstavlja prepreku kod upotrebe vanjskih resursa radi poboljšanja produktivnosti od strane stranih preduzeća.

Slika 23. Uticaj zaštite prava na intelektualnu svojinu na razvoj sektora tekstilne industrije



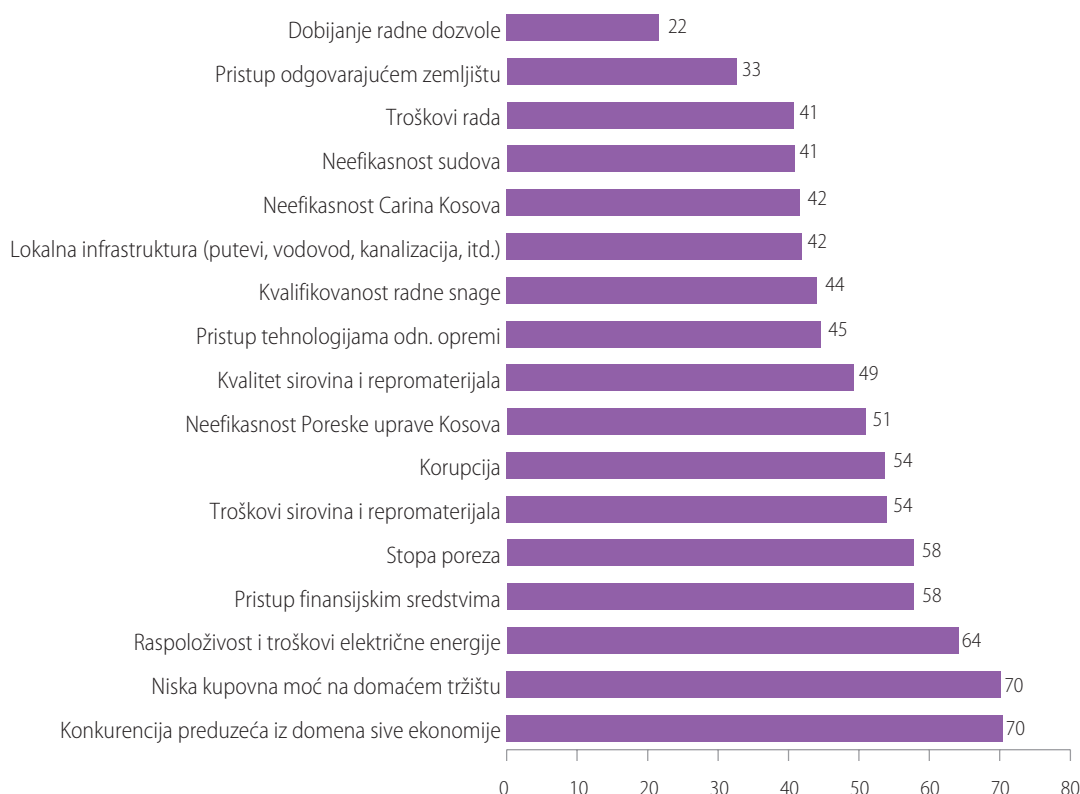
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

7. Poslovno okruženje

7.1. Prepreke za razvoj preduzeća: stavovi preduzeća

Prosek intenziteta prepreka na razvoj anketiranih preduzeća sektora tekstilne industrije je predstavljen na slici koja sledi (Slika 24). Intenzitet se meri vrednostima od 0 do 100, pri čemu vrednost 0 predstavlja najniži nivo intenziteta, a vrednost 100 predstavlja najviši. Konkurentnost preduzeća iz sfere sive ekonomije, niska potražnja na lokalnom tržištu, raspoloživost i troškovi električne energije i pristup finansijskim sredstvima se smatraju za glavne prepreke za razvoj, dok pristup zemljištu, troškovi rada, carinska efikasnost i neadekvatna lokalna infrastruktura se navode među najbeznačajnijim preprekama.

Slika 24. Prepreke za razvoj preduzeća



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Postoji samo nekoliko razlika u intenzitetu uočenih prepreka među preduzećima sa (najmanje) jednim ženskim vlasnikom. Za razliku od preduzeća u isključivom vlasništvu muškaraca, ovakva preduzeća pripisuju visok intenzitet prepreka (oko 10 procentnih poena) visokom nivou korupcije, kvalitetu lokalne infrastrukture i niskoj potražnji na domaćem tržištu. S druge strane, preduzeća u (delimičnom) vlasništvu žena osećaju kvalitet sirovina u svojstvu prepreke manjim intenzitetom (za oko 13 procentnih poena).

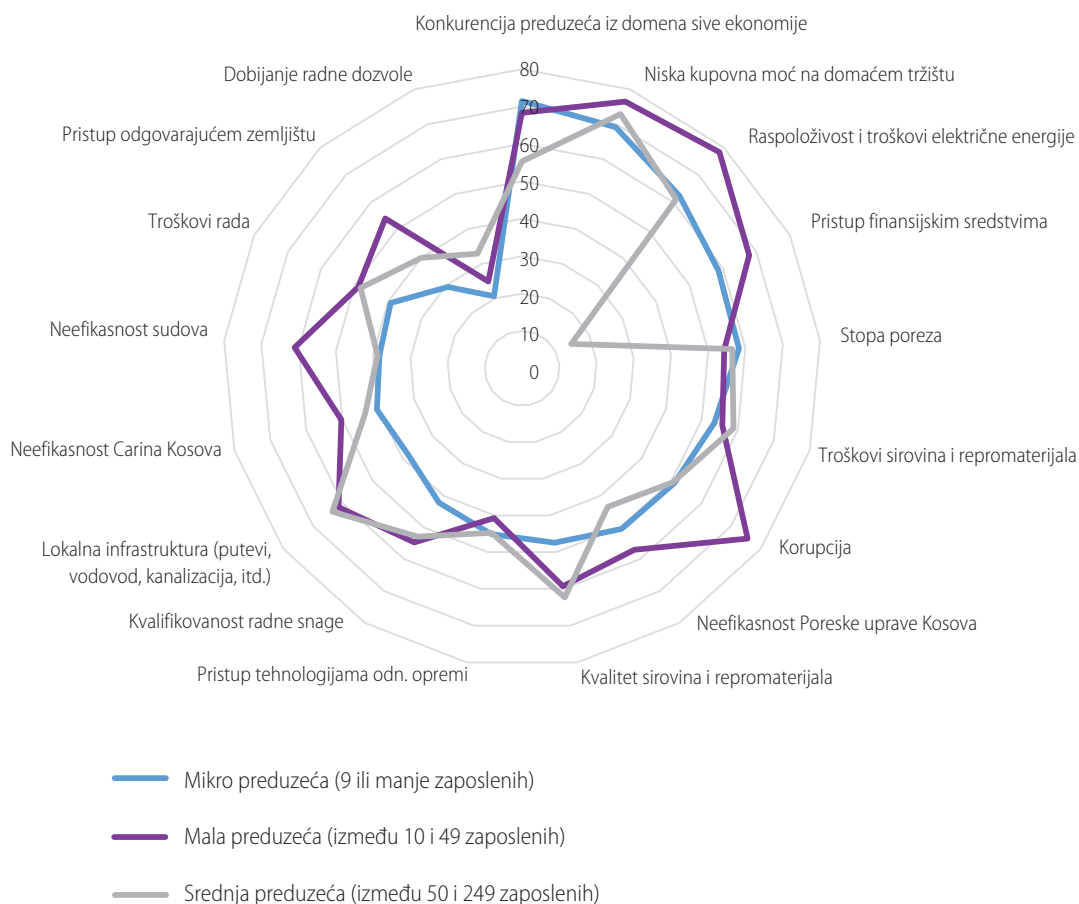
Međutim, obeležene razlike u prijavljenom intenzitetu nekih prepreka za razvoj preduzeća postoje i među preduzećima različite veličine (Slika 25).

Na primer, čini se da konkurencija preduzeća koja deluju u okviru sive ekonomije predstavljaju ozbiljniju prepreku za mikro i mala preduzeća nego za srednja i velika preduzeća. Ovo se može objasniti: 1) činjenicom da je verovatnije da će potonja preduzeća da prodaju svoje proizvode na stranim tržištima i/ili 2) nemogućnosti manjih preduzeća iz okvira sive ekonomije da se ponude konkurentan kvalitet i kvantitet proizvoda kao kod većih preduzeća.

Mikro preduzeća dodeljuju niži intenzitet **ceni i kvalitetu rada** nego njihove male, srednje i velike kolege, što je i razumljivo s obzirom na to da je verovatno da su mikro preduzeća pretežno porodična preduzeća. Kao takva, ona se verovatno neće truditi da izrade visoko-kvalitetne proizvode za izvoz.

Uopšteno, mala preduzeća će verovatno da dodele veći intenzitet spoljnim preprekama (tj. preprekama van preduzeća). Intenzitet **pristupa finansijskim sredstvima** u svojstvu prepreke je najviši za mala preduzeća, relativno manji za mikro preduzeća i praktično nepostojeći kod njihovih srednjih i velikih kolega. **Institucionalne prepreke**, kao što je nivo korupcije, neefikasnost sudova i neefikasnost poreske uprave, se smatraju ozbiljnim problemom u malim preduzećima, ali ne i u mikro i srednjim, odn. velikim preduzećima.

Slika 25. Prepreke za razvoj preduzeća, podaci po veličini preduzeća

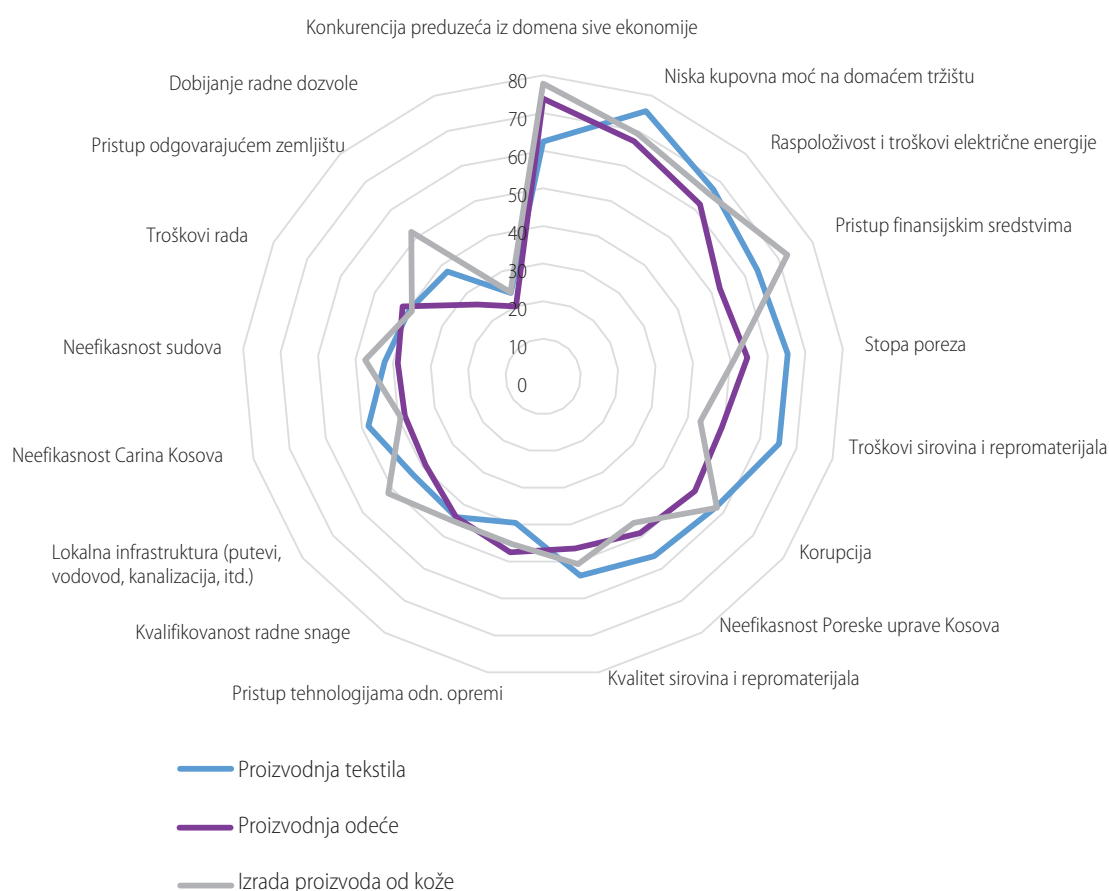


Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Veća verovatnoća da će manja preduzeća da prijave visok intenzitet prepreka se objašnjava, barem delimično, kombinacijom kontekstualnih faktora. U odnosu na mikro kolege, koji su pretežno porodična preduzeća, pretpostavlja se da su mala preduzeća ambicioznija u planovima za proširenje i, prema tome, na njih više utiče pristup finansijskim sredstvima, građevinskom zemljištu i raspoloživost i troškovi električne energije. Sa druge strane, veća preduzeća se mogu naći u boljem položaju za dobijanje bankovnih kredita, ali, možda još važnije, mogu da prijave manji intenzitet takvih prepreka jer: 1) neka od većih preduzeća sektora tekstilne industrije su u stranom ili u vlasništvu pripadnika dijaspore i/ili 2) oni se ne oslanjaju na spoljno finansiranje (od strane banaka na Kosovu), kao što je to slučaj sa preduzećem „Kosovatex“ (v. Prvi dodatak).

Razlike u intenzitetu prepreka za razvoj preduzeća su manje česte i manje izražene u sektoru tekstilne industrije (Slika 26). Troškovi sirovina i repromaterijala, stopa poreza, neefikasnost carina i neefikasnost poreske uprave predstavljaju relativno jake prepreke za preduzeća koja su angažovana u proizvodnji tekstila, dok konkurencija od strane preduzeća iz domena sive ekonomije predstavlja relativno manje ozbiljnu prepreku za sektor tekstilne industrije. Lokalna infrastruktura, pristup finansijskim sredstvima i pristup zemljištu predstavljaju intenzivnije prepreke za preduzeća u pod sektoru koji se bavi izradom proizvoda od kože, nego u pod sektorima za izradu tekstila i odeće.

Slika 26. Prepreke za razvoj preduzeća, podaci po poslovnoj delatnosti



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

U Šestom, Sedmom i Osmom dodatku pružamo informacije o relevantnim javnim institucijama i poslovnim udruženjima, propisima koji se odnose na sektor i dozvolama i sertifikatima koje su potrebne za rad u sektoru.

Šesti dodatak: Relevantne institucije

- *Agencija za registraciju preduzeća Kosova (registracija preduzeća): <http://www.arbk.org/sr/Naslovna-Strana>,*
- *Agencija za pospešivanje ulaganja na Kosovu (informacije za strane ulagače o pokretanju preduzeća, mogućnostima za ulaganje, potencijalnim poslovnim partnerima, itd.): <http://www.invest-ks.org/sr/Home>,*
- *Poreska uprava Kosova (uplata poreza): <http://www.atk-ks.org/?lang=sr>,*
- *Opštinski „šalteri prodavnice“: izvor poslovnih informacija i pružanje savetodavnih usluga,*
- *Carine Kosova (informacije o carinskim dažbinama i postupcima): <https://dogana.rks-gov.net/sr/Home>,*
- *Poslovna udruženja (poslovne mreže, sajmovi, trgovačke misije, zastupanje, itd.): Privredna komore, Američka privredna komora, Poslovna alijansa Kosova,*
- *Udruženje preduzeća sektora tekstilne industrije „K-Tex“ (sastanci tipa „preduzeće preduzeću“, zalaganje za sektor, itd.).*

Sedmi dodatak: Relevantni propisi koji se odnose na sektor

- *Uredba 1/2012 o metodama za kvantitativnu analizu mešavine ternarnih tekstilnih vlakana,*
- *Uredba 10/2012 o označavanju materijala koji se koriste u glavnim komponentama obuće koja se nudi potrošačima na prodaju,*
- *Uredba 11/2012 o sadržaju sirovina i etiketiranju tekstila,*
- *Uredba 12/2012 o metodama za kvantitativnu analizu mešavine binarnih tekstilnih vlakana.*

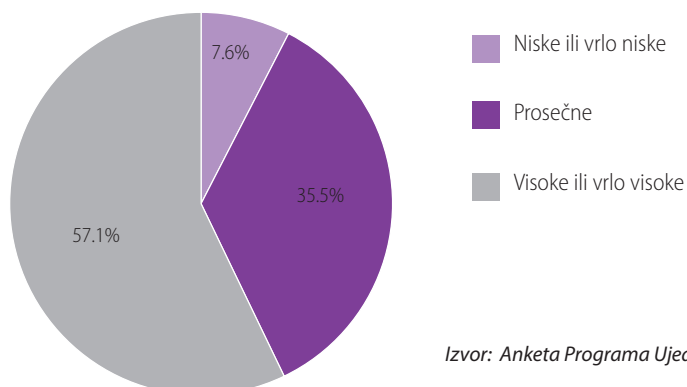
Osmi dodatak: Spisak relevantnih dozvola i potvrda

- *Uverenje o registraciji preduzeća,*
- *Registracija poreza na dodatu vrednost,*
- *Registracija zaposlenih u penzionom sistemu Poreske uprave Kosova,*
- *Molba za izdavanje dozvole za zaštitu od požara,*
- *Molba za izdavanje priključka za vodu,*
- *Građevinska dozvola,*
- *Molba za izdavanje priključka za električnu energiju.*

7 Relevantni pravni okvir koji se odnosi na sektor tekstilne industrije se može preuzeti na sledećoj adresi (dokument na albanskom jeziku): <http://www.mti-ks.org/sq/legjislacioni>.

Pedeset sedam odsto anketiranih preduzeća veruje da je stopa poreza visoka ili vrlo visoka. Međutim, samo 16% smatra da je stopa poreza vrlo visoka (Slika 26).

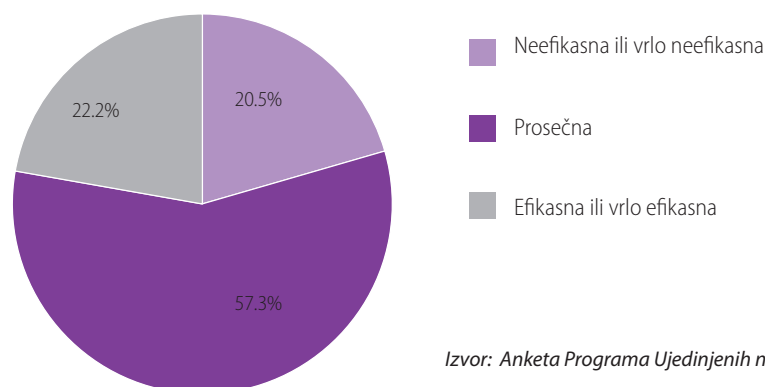
Slika 26. Stavovi preduzeća o stopama poreza na Kosovu



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Jedno od pet preduzeća ocenjuje Poresku upravu Kosova kao neefikasnu ili vrlo neefikasnu. Međutim, samo 1.7% smatra da je Poreska uprava Kosova vrlo neefikasna (Slika 27).

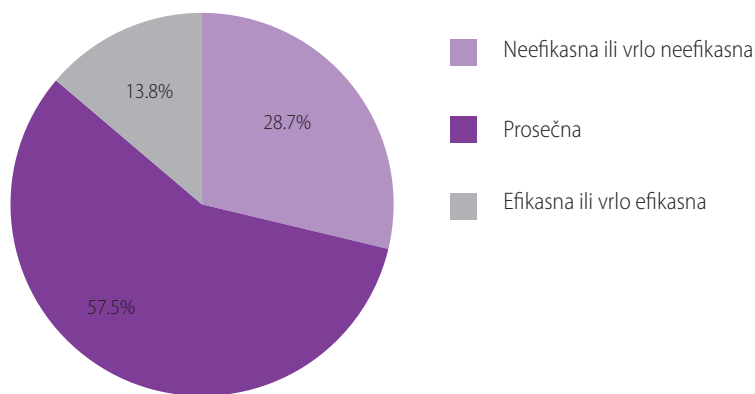
Slika 27. Stavovi preduzeća o obavljanju poslova Poreske uprave



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Udeo onih koji su ocenili Carinsku upravu kao neefikasnu ili vrlo neefikasnu je nešto veći i iznosi 29%. Međutim, samo 5.8% ispitanika smatra da je Carinska uprava vrlo neefikasna (Slika 28).

Slika 28. Stavovi preduzeća o obavljanju poslova Carinske uprave



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Deveti dodatak: Relevantni porezi

- Porezi za preduzeća: 10%
- Porez na dohodak fizičkih lica: 0% do 960 evra godišnje; 4% za 960 do 3,000 evra godišnje; 8% za sume između 3,001 i 5,400 evra godišnje.
- PDV: 16%
- Carine: 10%
- Poreska stopa se kreće između 0,05% i 1% tržišne vrednosti imovine.

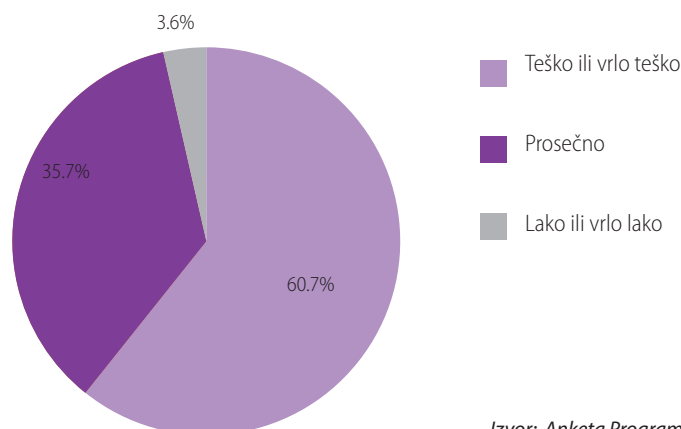
Deseti dodatak: Stimulativne mere za sektor

Na sektor tekstilne industrije se ne primenjuju posebne stimulativne mere, ali i na ovaj se sektor se primenjuju sledeće generičke mere:

- Nema carine na uvoz tehnologije.
- Odobrenje carinskog skladišta preduzećima omogućava da obustave plaćanje poreza na dodatu vrednost za sirovine do tretiranja roba. Porezi se ne plaćaju u slučajevima izvoženja uvozne robe.
- Postoji mogućnost odgađanja plaćanja poreza na dodatu vrednost na uvoz odabranih postrojenja i mašina do 6 meseci (kako bi se omogućilo da se postrojenja i mašine stave u pogon pre plaćanja poreza na dodanu vrednost).
- Aranžmani vezani za olakšice kada je reč o izvozu i promociji izvoza su dizajnirani tako da obezbede dobrobit kosovskim preduzećima putem oslobađanja od obaveza tokom uvoza robe korišćenu za proizvodnju na Kosovu, a koja se potom izvozi: povratak, unutrašnja obrada i procedure spoljašnje obrade. Za unutrašnju i spoljašnju obradu, period važenja ovlašćenja ne prevazilazi normalno period od tri godine.

Šezdeset i jedan odsto anketiranih preduzeća smatra da je dobijanje finansijskih sredstava teško ili vrlo teško, a jedna četvrtina ispitanika veruje da je vrlo teško (Slika 29).

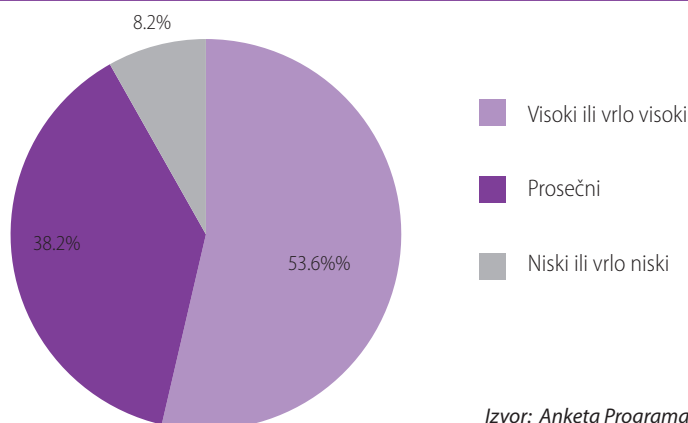
Slika 29. Stavovi preduzeća o lakoći dobijanja finansijskih sredstava



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Slično tome, oko 54% preduzeća smatra da su troškovi finansiranja visoki ili vrlo visoki, a polovina ispitanika smatra da su vrlo visoki (Slika 30).

Slika 30. Stavovi preduzeća o troškovima finansijskih sredstava



Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Slede informacije o troškovima finansiranja na Kosovu (Jedanaesti dodatak).

Jedanaesti dodatak: Troškovi finansiranja u sektoru drvne industrije i uslovi za dobijanje kredita

- Nema posebne kamatne stope za sektor tekstilne industrije ni za sektor proizvodnje uopšte. Od oktobra 2013. godine, efektivna kamatna stopa na nove kredite iznosi 11,7% (Centralna banka Kosova, 2013. god.). Efektivna kamatna stopa na investicioni kredite (sa rokom dospeća do pet godina) je manja i iznosi 10,2%.
- Za dobijanje kredita, preduzeća trebaju da podnesu Uverenje o registraciji preduzeća (izdaje Ministarstvo za trgovinu i industriju), Potvrdu o plaćanju poreza na dodatu vrednost i podatke o finansijskom poslovanju preduzeća.

Zaključci

Svrha ovog izveštaja je da obezbedi profil (uključujući industriju izrade kože) i prepreke za razvoj sektora tekstilne industrije sa posebnim osvrtom na prepreke za izvoz.

Tekstilna i preduzeća za izradu kože na Kosovu su koncentrisana uglavnom u Prizrenu, Đakovici i Prištini. Oko polovine preduzeća obavljaju delatnosti proizvodnje odeće, sledi proizvodnja tekstila i kože. Međutim, prema podacima o otvaranju novih radnih mesta stanje u sektorima proizvodnje odeće i tekstila je slično. Sa druge strane, izrada proizvoda od kože, uključujući pripremu i štavljene kože, predstavlja najmanji pod sektor i po broju preduzeća i po stvaranju radnih mesta, ali ovaj pod sektor predvodi u izvozu.

Sektor tekstilne industrije je 2012. godine zapošljavao oko 0,7% registrovanih radnika na Kosovu. Udeo žena i muškaraca koji su zaposleni u sektoru tekstilne industrije je identičan. Oko četvrtine anketiranih preduzeća su u vlasništvu najmanje jedne žene. Među tim preduzećima 54% su u isključivom vlasništvu žena. Većina zaposlenih (60%) u ovom sektoru su starosne dobi između 26 i 50 godina života. Kosovski Albanci čine 94% radne snage sektora, dok Turci i Gorani predstavljaju najviše zastupljene manjine. Prema rezultatima ankete, prosečna plata u sektoru tekstilne i kožne industrije je 2012. godine iznosila 230 evra.

Prosečna vrednosti proizvodnje preduzeća u sektoru tekstilne industrije iznosi 244,000 evra. Sektorom dominiraju vrlo mala preduzeća. Dve trećine preduzeća je 2012. godine prijavilo vrednost proizvodnje koja je manja od 25,000 evra, dok je 10% prijavilo vrednosti proizvodnje između 100,000 i 10 miliona evra. Vrednost proizvodnje u sektoru tekstilne industrije je između 2011. i 2012. godine povećana za 18% čime predvodi povećanje proizvodnje tekstila i proizvoda od kože.

Stopa zaposlenosti u sektoru tekstilne industrije je nedavno povećana za 36% u odnosu na prethodnu, 2011. godinu. Međutim, rast zaposlenosti nije ravnomerno raspoređen širom sektora. Samo nekoliko velikih preduzeća, od kojih su neka u stranom vlasništvu, je stvorilo većinu radnih mesta u sektoru tokom 2012. godine. Prosečan broj zaposlenih u preduzećima je povećan sa 10 koliko je iznosio 2011. godine na 14 koliko iznosi 2012. godine.

Repromaterijali i sirovine koje koriste preduzeća sektora tekstilne industrije na Kosovu dolaze uglavnom iz uvoza. Uvezenu radnu robu čine uglavnom repromaterijali kao što su pamuk, vuna i druga tekstilna vlakana, koža i konac za šivenje. Prosečna stopa korišćenja kapaciteta u sektoru tekstilne i kožne industrije je 2011. godine iznosila 57%. Oko 45% anketiranih preduzeća je izvestilo da asortiman prodaju isključivo distributerima, odn. trgovcima na veliko ili malo, a narednih 22% isključivo krajnjim potrošačima.

Oko 10% tekstilnih preduzeća izvoze u druge zemlje. Glavni izvoz asortimana proizvodnje su koža, obuća od kože, vunena i druga tekstilna vlakna i odeća (npr. farmerke i čarape). Glavna odredišta za izvoz tekstila sa Kosova su Italija (uglavnom koža), Nemačka (uglavnom vlakna, odeća i obuća) i susedne zemlje Albanija, Bosna i Hercegovina i Srbija (uglavnom vlakana i odeća). Anketirana preduzeća su prijavila da su najintenzivnije prepreke za izvoz visoki troškovi prevoza, neefikasne carinske procedure, skupe bankarske garancije i poteškoće u ispunjavanju međunarodnih standarda kvaliteta.

Ispitanici ne smatraju da proces registracije patenta predstavlja prepreku za razvoj preduzeća. Međutim, preko 40% anketiranih preduzeća smatra da nivo zaštite prava na intelektualnu svojinu zaštite na Kosovu predstavlja prepreku za razvoj preduzeća u sektoru tekstilne industrije.

Oko 40% anketiranih preduzeća u sektoru tekstilne industrije smatraju da su raspoloživost i troškovi kvalifikovanih radnika problem, uključujući i preduzeće „Kosovavetex“ koje to navodi kao najznačajniju prepreku za poslovanje na Kosovu. Zanimanja za koja se najčešće tvrdi da manjkaju u broju stručnjaka koji su potrebni za razvoj sektora tekstilne industrije su upravljanje proizvodnjom, kontrola kvaliteta, obrada kožne i krznene odeće, dizajneri, švalje, hemičari i tekstilni tehnolozi.

Konkurentnost preduzeća iz sfere sive ekonomije, pristup finansijskim sredstvima i niska potražnja na lokalnom tržištu se smatraju za glavne prepreke za razvoj, dok se pristup zemljištu, troškovi rada, carinska efikasnost i lokalna infrastruktura navode među najbeznačajnijim preprekama. Međutim, obeležene razlike u prijavljenom intenzitetu nekih prepreka za razvoj preduzeća postoje i među preduzećima različite veličine. Na primer, čini se da konkurencija od preduzeća koja deluju u okviru sive ekonomije predstavlja ozbiljniju prepreku za mikro i mala preduzeća nego za srednja i velika preduzeća. Intenzitet pristupa finansijskim sredstvima u svojstvu prepreke je najviši za mala preduzeća, relativno manji za mikro preduzeća i praktično nepostojeći kod njihovih srednjih i velikih kolega. Za razliku od malih, srednjih i velikih preduzeća, mikro preduzeća smatraju da najslabiji intenzitet prepreke imaju troškovi i kvalitet rada. Prepreke, kao što je nivo korupcije, neefikasnost sudova i Poreske uprave Kosova, pristup finansijskim sredstvima, raspoloživost i troškovi električne energije i pristup zemljištu se smatraju za ozbiljnije prepreke za rast malih preduzeća nego njihovih mikro i srednjih, odn. velikih kolega. Preko 50% anketiranih preduzeća veruju da je stopa poreza na Kosovu visoka ili vrlo visoka.

Reference

Agencija Kosova za registraciju preduzeća, 2013. godine: „Baza podataka registrovanih preduzeća na Kosovu Agencije za registraciju preduzeća“. Priština, Agencija Kosova za registraciju preduzeća.

Ministarstvo za trgovinu i industriju, 2013. godine. Internet strana Ministarstva za trgovinu i industriju: <http://www.mti-ks.org/sr/Ministarstvo-za-Trgovinu-i-Industriju>. [Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 5. januara 2014. god.]

Poreska uprava Kosova, 2013. godine: „Baza podataka registrovanih preduzeća u Poreskoj upravi Kosova“. Priština, Poreska uprava Kosova.

Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. godine: „Anketa preduzeća u sektoru tekstilne industrije“. Priština, Program Ujedinjenih nacija za razvoj.





MINISTARSTVO ZA TRGOVINU I INDUSTRIJU

www.mti-ks.org